

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. У статті розглянуто аспекти національно-патріотичного виховання дітей та юнацтва засобами музичного мистецтва в процесі навчально-виховної діяльності. Ідея взаємозв'язку музичного мистецтва з формуванням національної свідомості молодого покоління громадян України ґрунтується на цілісності сприймання навколишнього світу та творів мистецтва, як одного з провідних шляхів національно-патріотичного виховання. Відповідно перед учителем постають завдання підвищення рівня художньої та загальної естетичної культури учнів, збагачення і систематизація знань про мистецтво, а також застосування ефективних форм і методів формування національно-патріотичного виховання.

Узгоджуючи досягнення загальної педагогіки, психології і музикознавства у подачі інформаційного матеріалу, вчитель організовує спільну творчу діяльність учнів на уроках та в позакласних формах роботи, спрямовуючи на виховання почуттів, які сприяють усвідомленню любові до Батьківщини, свого народу, національної культурної спадщини. Реалізація навчальних шкільних програм ґрунтується на тісному взаємозв'язку урочних і позакласних форм виховної діяльності. Пісні патріотичної тематики історичні і сучасних композиторів є могутнім джерелом української духовності, яка пов'язана з національними морально-естетичними цінностями і є культурним здобутком народу. Використання багатого музичного матеріалу національно-патріотичної тематики сприяє формуванню у дітей та юнацтва почуття любові до рідної землі, гордості за свою Вітчизну.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, музична творчість, національна культура, фольклор, Батьківщина, патріотичні почуття.

National-patriotic upbringing of children and youth by means of musical creative work

Annotation. Different aspects of national-patriotic upbringing of children and youth by means of Musical Art in the process of educational and upbringing activities have been considered in the article. The idea of correlation between Musical Art and formation of national consciousness of young generation of Ukrainian citizens is grounded on the integrity of surrounding world perception and works of Art as one of the leading approaches to national-patriotic upbringing. There fore a teacher faces various tasks of pupils' artistic and

general aesthetic level increase, enrichment and systematization of Fine Arts knowledge as well as implementation of effective forms and methods of formation of national-patriotic upbringing.

Coordinating achievements of general Pedagogics, Psychology and Musicology in presentation of informative materials, a teacher organizes joint creative activity of pupils in the classroom and out-of-school activities, emphasizing on senses and emotions which promote perception of native people spiritual wealth, love for Motherland and national cultural legacy. Realization of school educative programs is based on tight correlation between classroom and out-of-school forms of upbringing activity. Song of patriotic subjects, either historic or by contemporary composers, are the powerful source of Ukrainian spirituality which is connected with national moral and aesthetic values and represent cultural achievements of people. Usage of rich musical material of national-patriotic subjects contributes to formation among children and youth the feeling of affection for their homeland, pride for their Motherland.

Key words: national-patriotic upbringing, musical creative work, national culture, folklore, Motherland, patriotic feelings.

Постановка проблеми. Актуалізація вирішення проблеми гуманістичного розвитку молодого покоління потребує визначення нових підходів у планомірному і цілеспрямованому педагогічному керуванні процесом навчально-виховної діяльності. Перед освітою постають завдання виходу вітчизняної науки на світовий рівень та відродження інтелектуального потенціалу народу.

Одним із основних напрямків вирішення поставлених завдань є побудова освітньої галузі на базі нових прогресивних концепцій. Відповідно до сучасної прийнятої Концепції державної цільової програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді зауважується, що інтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, висвітлюють прояв патріотичних почуттів, потреб у відповідному ставленні до історичної національної культурної спадщини, мистецьких досягнень, народної творчості, звичаїв та традицій. Зростає пріоритет національно-патріотичного виховання підрастаючого покоління, як важливої складової — формування світоглядної установки, прояву любові до національної культурної спадщини.

Поняття «національно-патріотичне виховання» обумовлює процес формування національних засад виховних дій та утвердження ідей патріотичного впливу, який проявляється притаманними гуманістичними відношеннями до культурних історичних надбань народу. Відродження національної культури та підвищення її ролі у виховному процесі є необхідною складовою культурної мистецької освіти в Україні.

Мета статті полягає у розкритті аспектів національно-патріотичного виховання дітей та юнацтва засобами музичного мистецтва. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді реалізується згідно програм системи навчально-виховної діяльності, використання засобів різних видів мистецтва та музичної педагогічної спадщини національних культурних надбань.

Значний внесок в історію створення різних жанрів українського музичного мистецтва, а також у розробці методичних посібників та наукових праць зробили видатні педагоги і композитори М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий та інші, які надавали першорядного значення українському фольклору, зокрема народній пісні, як найважливішому засобу сприйняття і усвідомлення національно-патріотичних, моральних, художньо-естетичних цінностей. М. Лисенко відзначав, що саме пісня є душею народу у повсякденному житті, оскільки сприяє формуванню національної духовної свідомості.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичні засади національно-патріотичного виховання закладено у дослідженнях українських психологів таких вчених як М. Борщевський, О. Кульчицький, В. Москалець, І. Сікорський, Я. Ярема та інших, у працях яких відображені національні гуманістичні цінності навчання і виховання. У наукових працях Г. Ващенко, М. Грушевського, О. Духновича, М. Драгоманова, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших висвітлюються аспекти формування національної самосвідомості молоді особистості. Ціннісні мотиви формування громадянсько-патріотичної культури представлено у дослідженнях О. Акімової, М. Сметанського, Г. Тарасенко, В. Шахова, Г. Шевченко. Психологічні аспекти патріотичної виховної діяльності відображено в наукових працях Б. Ананьєва, П. Блонського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, П. Якобсона та інших. Серед наукових досліджень проблеми національно-патріотичного виховання за останні десятиріччя особливе місце займають праці О. Жаровської, Р. Петровського, О. Стьопіної, Т. Гавлітіної, М. Тимчук та інших.

У наукових дослідженнях О. Жаровської відзначається: «Принциповою позицією, на якій будується науково-теоретична база педагогічних досліджень з проблеми патріотичного виховання, є розуміння патріотизму як важливого соціально-культурного, духовно-мобілізаційного явища, що включає захист національних інтересів, конструктивну реалізацію одержаної свободи і демократичних прав людини. В цих випадках патріотична вихованість розуміється як одна з цінностей, котра притаманна всім сферам життя суспільства, що є найважливішим духовним надбанням особистості, характеризує вищий рівень її розвитку та виявляється в її активній самореалізації на благо Батьківщини» [2, с. 6].

Автор дослідження наголошує, що ефективність патріотичного виховання студентів педагогічного університету досягається за наступних педагогічних умов: використання виховного потенціалу навчальних предметів; залучення студентської молоді до участі в соціально-значимих проектах патріотичного спрямування; активному освоєнню національно-культурної спадщини українського народу.

Дисертаційне дослідження Г. Тарасенко, присвячене проблемі формування естетико-екологічної культури вчителя, підтверджує думку про діалектичну єдність загальнолюдського і національно-патріотичного, традиційного

і інноваційного досвіду, які гармонізують стосунки особистості з навколишнім світом. Розвиток гуманістичної свідомості та аксиологічна творча діяльність сприяють формуванню гуманістичного світовідношення [5, с. 5].

Відомі англійські вчені Дж. Леннокс і Д. Гудінг у трьохтомному виданні праці «Людина та її світогляд» глибоко висвітлюють аспекти взаємозв'язків суб'єктивних та об'єктивних якостей моралі, формування патріотичних почуттів особистості. Автори стверджують, що патріотичні і моральні духовні цінності є стійкими явищами, які успішно формуються з дитинства. Сформовані особистісні моральні та патріотичні переконання завжди діють правильно і незалежно від почуттів, переконань чи оцінок, симпатій чи антипатій інших осіб [1, с. 272-273].

Саме шкільний вік є найсприятливішим сенситивним для організації музичної творчої діяльності, оскільки забезпечує повноту і змістовність творчих процесів. Здійснення естетичних впливів на дітей та юнацтва засобами музичної художньо-творчої діяльності сприяє досягненню відповідних виховних результатів. Впливаючи на механізми розвитку особистості музичне мистецтво сприяє збагаченню духовного світу, стимулює глибинне пізнання та емпатійне переживання художньо-образного змісту музичних видів та жанрів. Виховання засобами музичного мистецтва відіграє важливу роль у духовному становленні молодшої особистості. В. Сухомлинський писав: «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [4, с. 553].

Результатами цього процесу виступає сформованість ідеальних образів, трансформованих у мотиви людської поведінки, які в наслідок складних процесів стають регуляторами діяльності індивіда. Впливаючи на розвиток творчих здібностей особистості, музичне мистецтво забезпечує процес успішної діяльності, активізує інтереси до самовдосконалення. У наукових працях В.Романця відзначається, що важливою умовою сприймання учнями загальноосвітніх закладів пісень патріотичної тематики потребує формування відповідного відчуття поваги, естетичних переживань і відповідного ставлення до окремих подій і явищ, відображених в піснях які впливають на формування світоглядних орієнтирів [3, с. 12].

У історично складених народних та створених професійними композиторами піснях із покоління в покоління передається героїчний подвиг, поетична краса рідного краю, картин трудового життя, гуманістичні, моральні, естетичні ідеї сприйняття світу. На шляхах педагогічного пошуку ефективних засобів виховання вони мають велику цінність у теперішній час.

Виклад основного матеріалу. Значне місце в сучасних програмах музики займають обробки народних пісень композиторів-класиків: М. Лисенка, М. Леонтовича, П. Ковицького, Н. Колеси, С. Людкевича, Б. Лятошинського, Д. Степового, К. Стеценка, Л. Ревуцького, які успішно засвоюються учнями в роботі з школярами. Особливо цінним є методичний посібник «Весняночка» — В. Верховинця, який містить пісні, ігри, театралізовану дію та постановки танців до них.

Значний шар музичного фольклору займають історичні пісні та думи. У них всебічно відображені провідні риси українського народу: безмежна відданість Вітчизні, героїзм і разом з тим душевне тепло. У циклі таких пісень можна знайти багато зразків, де мужній характер поєднується з драматизмом, скорботою, задушевним ліризмом. Творче оновлення цих історичних пам'яток потребує аналізу певної епохи, її історії, а також особливостей музичних форм і змісту музичного матеріалу.

Для глибокого розкриття змісту драматичної дії, що розгортається за сюжетом пісні, важливе значення має цілеспрямована установка вчителя на реалістичне відтворення характерів, почуттів, думок, психологічного стану персонажів. Головна суть полягає в достовірності художнього зображення при виконанні діалогів, монологів, реплік, ступінь розуміння яких активізується виявленням та аналізом мотивів, вчинків зображуваної особи. При цьому необхідна тактова допомога вчителя, спрямована на стимулювання творчого натхнення. Підказування носить характер доповнення до більш повної передачі художнього змісту, заохочення до емоційного переживання та глибшого розуміння застосованих прийомів.

Для повноцінного усвідомлення змісту музичного фольклору учнями загальноосвітніх закладів необхідне чітке визначення класифікації жанрових різновидів, показу характерних відмінностей, глибокого розкриття їх змісту. Реалізація даних завдань потребує використання вокального матеріалу, посилюючи для сприймання відповідними віковими групами школярів. При цьому слід враховувати те, що народна пісня органічно поєднує засоби художньої виразності поезії, танцю, пантоміми, драматичної гри.

Засвоєння народних пісень через театралізовану дію поглиблює знання учнів в музичній галузі, розвиває культуру мовлення, танцювальних рухів, виразності міміки тощо. Цей багатосторонній процес включає формування естетичного сприймання, відчуття, мислення, творчих здібностей.

Серед традиційного українського фольклору особливе місце займає пісенний жанр, до якого входять патріотичні, календарні, побутові, обрядові, епічні пісні. У календарних та обрядових піснях поетична і музична мова характеризується лаконічністю, співпаданням інтонаційного та семантичного змісту, які відповідають головному призначенню – вираженню в художній формі прохання, звертання, відчуття захоплення і звеличання природи. Такі пісні закладають фундамент естетичного відношення до навколишнього світу. Епічний жанр відображає важливі історичні події, що відбувалися у житті народу. Вони розрізняються за своєю формою, яка залежить від міри підпорядкування мелодичної структури семантичному значенню слова.

Для молодших школярів, які знаходяться на перехідному періоді від дитинства, ігрова діяльність займає особливо важливе місце у формуванні духовного світу. Враховуються особливості емоційних проявів даної вікової групи та специфіку впливу різних видів мистецтва на творчий розвиток. Гра, як природна форма діяльності, допомагає набувати досвіду розуміння взаємовідношень між людьми. Саме народна пісня виступає оптимальним засобом реалізації творчих сил особливості та пізнання навколишнього світу.

Театралізація народної пісні для молодших школярів розпочинається з ігор-пісень, казок-пісень, що містять діалогічний сюжет, в якому вони можуть себе творчо проявити. Для розвитку певних здібностей використовуються завдання на імпровізацію мелодії, танцювальних рухів складання віршів, відтворення дії персонажу та ін. Ускладнюючи їх, можна перейти до розгорнутої композиційної структури: використання сольного та ансамблевого співу, інструментального супроводу, драматичної гри, танців тощо. Позитивне відношення до музичної творчої діяльності сприяє формуванню естетичних потреб та запитів учнів.

Театралізація народних пісень у виконанні підлітків та старшокласників значно ускладнюється як за змістом, так і за формою. Проведення свят обрядової, календарної, історичної пісні, тематичні вечори, літературно-музичні композиції – важливі форми духовного збагачення учнів. До них включаються чумацькі, рекрутські, історичні пісні та думи, які потребують поглибленого вивчення історичного матеріалу, походження та умов їх виникнення. Складання коментарів, анотацій, розповідей, аналізу до лекцій-концертів вимагають від майбутнього учителя компетентності, уміння зацікавити учнів, спрямувати нахили до подальшого творчого удосконалення та глибшого вивчення фольклору.

Захоплення учнів драматичною грою активізує самостійний творчий пошук засобів художньої виразності для інтерпретації музичних образів, співпереживання при їх відтворенні посилює процес пізнання прекрасного і величного. В процесі роботи над театралізацією пісні виділяються основні етапи: вибір пісні за інтересами та виконавськими можливостями учнів; закріплення учнів на виконання ролей; складання плану театралізованого дійства; драматична гра; підготовка вокальних номерів (солістів, ансамблю, хору); вивчення танцювальних рухів, танців; розучування інструментального супроводу на народних інструментах (сопілках, дудочках, тамбуринах, бубонах, дерев'яних ложках та ін.); виготовлення костюмів для виконавців; виготовлення декорацій, оформлення сцени.

При розподілі ролей важливо враховувати індивідуальні та колективні інтереси, здібності, уміння та навички творчої діяльності учнів. В цілому успішність навчально-виховної роботи забезпечується комплексним використанням різних видів мистецтва при умовах вокально-хорової, інструментальної, хореографічної, драматично-ігрової, режисерської діяльності.

Важливо відзначити, що під час фольклорних експедицій в Тульчинський, Ямпільський, Козятинський, Погребищенський, Вінницький райони студенти музично-педагогічного факультету записали більше трьох десятків невідомих народних пісень, які успішно використовували а навчально-виховній роботі з учнями. Під керівництвом викладачів музично-педагогічного факультету вони ознайомлювали учнів з піснями Поділля, милуясь мелодичною красою, різноманітністю ритмічних структур, гармонійною спорідненістю семантичного значення музики і слова. Тематичне розмаїття включало патріотичні, ліричні, жартівливі, історичні пісні. Творче оновлення цих історичних пам'яток потребує розкриття устремлінь народу, аналізу життя певної епохи, історії, а також особливостей музичної форми і змісту.

Згідно з педагогічним досвідом відзначаємо, що широкою популярністю прозвучали пісні національно-патріотичної тематики, написані сучасним композитором і педагогом Е.Бриліним, на Всеукраїнській олімпіаді та на Міжнародних конкурсах, що проводилися в Україні у 2015 і 2016 роках. У номінаціях народний, естрадний, академічний вокал конкурсантами успішно виконувалися пісні: «Свята Україна» — на вірші Зої Ружин; «Символи України» — на вірші Михайла Ковалка; «Мій рідний край» — на вірші Віктора Герасименка; «Козацька родина» — на вірші Зої Ружин та інші. Студенти ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, які брали участь у конкурсах, стали переможцями і отримали дипломи Лауреатів I ступеня, а також диплом Гран-прі.

Отже, практичний досвід засвідчує, що вокальні твори народної, класичної та сучасної музики є могутнім джерелом духовності, морально-естетичних цінностей культурного здобутку українського народу.

Висновок. Реалізація сучасних навчально-виховних програм з музичного мистецтва, до яких входить народна, класична та сучасна музика, ґрунтується на взаємодії урочних і позакласних форм роботи з оптимальним залученням творчого досвіду учнів, розвитку усвідомленого сприйняття сутнісного значення змісту художніх творів. Музичне мистецтво є могутнім засобом національно-патріотичного виховання, яке нерозривно пов'язане з формуванням моральної, естетичної свідомості дітей та юнацтва. Національний тип свідомості молодшої особистості формується через засвоєння національних ідей, визначення естетичних ідеалів, моральних цінностей, культурної історичної спадщини українського народу.

Крізь призму гуманістичного відношення до музичної творчої спадщини у дітей та юнацтва відбувається трансформація національно-патріотичних поглядів, та переконань у норми поведінки. Основними передумовами формування національно-патріотичних почуттів молодого покоління є досконале володіння духовними культурними цінностями – мовою, видами мистецтва, гуманістичними світосприйняттям, що проявляється повагою

до батьків, національних традицій і звичаїв, культурою міжособистісного спілкування, усвідомленням громадянської готовності захищати свою Батьківщину.

Література:

1. Гудінг Д. Людина та світогляд: у 3-х т. [пер. М.А.Жукалюка] / Девід Гудінг, Джон Леннокс. Т. 1. – Львів: МБР, 2009. – 416 с.
2. Жаровська О.П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / О.П.Жаровська. Вінниця, 2015. – 20 с.
3. Романець В.И. Исследование взаимосвязей между качествами личности по данным психологической экспресс – діагностики / В.И.Романець. – К.: Вища шк. 1992. — 18 с.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський. Вибрані твори: у 5 т. – Т. 3. – Київ: Рад. шк., 1977. – С. 120-553.
5. Тарасенко Г.С. Формування естетико-екологічної культури вчителя; автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук зі спец.: 13.00.04 – професійна педагогіка / Г.С.Тарасенко. — К., 1990. — 46 с.